

Михайло ФЕДІРКО

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЛІЗИНГУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Метою статті є аналіз досвіду зарубіжних країн, у яких протягом останнього часу широко розвинута лізингова діяльність, виявлення основних тенденцій та умов, що сприяли б розвитку цього виду діяльності в Україні.

Досвід, набутий у процесі трансформації економіки України з адміністративно-командного типу до ринкового показує, що:

- 1) українська економіка не може далі успішно розвиватися без структурної перебудови;
- 2) українська економіка потребує поступової та обережної інтеграції у світову економічну систему;
- 3) народне господарство України потребує застосування широкого спектру як уже перевірених, так і нових, у тому числі нетрадиційних методів господарювання суб'єктів на основі світового досвіду;
- 4) нові, нетрадиційні види підприємницької діяльності, до яких може бути віднесений і лізинг, повинні базуватися на основі наукових досягнень, які застосовують у світовій практиці.

Сучасний етап лізингових відносин у зарубіжних країнах характеризує багатоманітність форм, що дозволяє здійснювати цей вид діяльності відповідно до різних схем.

Серед найпоширеніших можна виділити кілька груп. Аналіз особливостей кожної з цих груп може дати теоретичне обґрунтування практичному впровадженню лізингу в реальну економіку України і тому є дуже важливим моментом наукових розробок. У наукових працях вітчизняних вчених є багато спроб дати визначення лізингу, але жодна з них не охоплює цього явища в усіх його аспектах. Це пояснюють тим, що лізинг як вид діяльності розвивається і продовжує розвиватись, охоплюючи все більше сторін господарського та соціально-культурного життя людей. Низька активність лізингової діяльності в Україні частково може бути пояснена саме нерозумінням суті лізингових відносин. У країнах, де спостерігають високу активність у цьому виді підприємницької діяльності, діють за принципом, який покладено в основу визначення лізингу Всесвітнім банком. Суть цього принципу полягає у тому, що лізингодавець більше сподівається на здатність лізингоотримувача одержувати від майна достатній прибуток внаслідок його використання, щоб здійснювати лізингові платежі, а не на кредитну історію, склад активів або капітальну базу лізингоотримувача. Забезпеченням для цієї операції є майно, яке здають у лізинг. Саме це положення – часто єдиний засіб фінансування виробничої діяльності дрібних і середніх фірм. Це є особливо актуальним для України, де кредити – дорогі, де не розроблена система застави та поручительства і де не розроблена система страхування інвестицій.

Серед найзастосовуваніших видів лізингової діяльності в зарубіжній практиці на сучасному етапі є лізинг із залученням фінансових засобів від інвестора, який передбачає участь у фінансуванні кількох компаній.

Застосовують також акціонерний лізинг, який передбачає залучення акціонерного капіталу, консорціальний лізинг, де лізингодавцем може бути консорціум, до складу якого входять кілька лізингових компаній. Консорціальний лізинг застосовують для здійснення операцій із дорогим обладнанням і в тих випадках, коли необхідно розподілити ризики (фінансові, комерційні або політичні). Ці форми лізингу можуть комбінувати.

Застосовують зворотний лізинг, при якому власник майна продає його лізингодавцю і потім бере в лізинг продане майно в останнього.

З метою максимізації отримання податкових пільг лізингодавачем, лізингоотримувачем або обома сторонами часто застосовують договір лізингу, пов'язаний із податковими пільгами. Цю форму застосовують при прямому зарубіжному лізингу, тобто тоді, коли лізингодавець і лізингоотримувач зареєстровані як юридичні особи різних країн, або при непрямому зарубіжному лізингу, коли вони є юридичними особами однієї країни, а капітал хоча б одного з них частково або повністю належить іноземним банкам або зарубіжним лізинговим компаніям.

Чистий (нетто) лізинг – форма лізингу, при якому всі надходження, які отримує лізингодавач, є платіжами «нетто», а всі витрати в зв'язку з експлуатацією обладнання, що лізингують, несе лізингоотримувач. Якщо при цьому лізингодавач частково оплачує витрати з ремонту, обслуговування і страхування обладнання, такий лізинг називають лізингом зі спеціальними послугами.

З метою збільшення продажу застосовують ряд спеціальних схем.

Це схема лізингу «типу продажу», яка відповідає критеріям капітального або прямого фінансового лізингу, що здійснює виробник або дилер.

Інша схема передбачає лізинг постачальника або продавця. Її використовують виробники і торгові компанії.

Актуальним на даному етапі є вид лізингу на залишкову вартість обладнання, який використовують стосовно обладнання, котре колись використовували.

Генеральний лізинг, при якому лізингодавач і лізингоотримувач укладають генеральний договір, який передбачає право лізингоотримувача доповнювати список лізингованого обладнання, без укладання нових контрактів у межах існуючих лімітів, встановлених у генеральному договорі.

Відкритий лізинг – лізингова операція, яка містить умови щодо продовження договору на обумовлених попередньо умовах після закінченні основного терміну лізингу. Сюди відносять відновлювальний лізинг, який передбачає періодичну заміну раніше зданого в лізинг обладнання досконалішими моделями в рамках існуючого договору.

Здвоєний лізинг є таким, коли лізингова компанія не купує обладнання, а отримує його у лізинг і потім здає його користувачу в сублізинг.

Існує багато інших схем реалізації лізингових операцій, які є комбінаціями названих організаційних форм.

Дуже важливим є питання, яку угоду з лізингу необхідно вважати міжнародною і які фактори – визначальні при вирішенні цього питання.

Міжнародний лізинг розглядають сьогодні як вид інвестиційно-підприємницької діяльності здійснюваної у межах світового господарства. Особливості та відмінності міжнародного лізингу від того, який здійснюється в межах національного господарства полягають у дії тих специфічних економічних законів, які проявляють себе при міжнародних економічних відносинах і, перш за все, закону міжнародного розподілу праці. Як і інші види міжнародної підприємницької діяльності міжнародний лізинг виник на основі розвитку лізингу в межах національних господарств окремих країн.

Історія розвитку лізингу налічує чимало років, але формування світового ринку лізингових послуг почалося в 50-х рр. ХХ ст. До середини 90-х рр. лізингові компанії діяли у понад 80 державах світу.

На формування світового ринку лізингових послуг вплинуло багато факторів. Серед них: недостатній обсяг ліквідних засобів, вимога оптимізації інвестицій, зменшення прибутку підприємств, що обмежує розширення виробництва.

Характерна риса світового ринку лізингових послуг наприкінці 80-х – середині 90-х рр., як видно з табл. 1, – зростання обсягів лізингової діяльності в країнах з середніми та низькими доходами.

У табл. 1 наведені дані про 50 найбільших лізингових ринків світу.

Таблиця 1

Найбільші лізингові ринки світу

	1990 р.	1992 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.
Обсяги лізингових операцій (млрд. дол. США):					
Країни з високими доходами	310	292	313	348	365
Країни з середніми доходами	17	27	39	55	58
Країни з низькими доходами	5	5	5	55	5
Всього	332	324	357	458	428
Частка ринку (% від приватних інвестицій)					
Країни з високими доходами	15	15	15	16	16
Країни з середніми доходами	5	9	11	12	12
Країни з низькими доходами	4	4	7	7	6
Середня частка ринку	10	11	13	14	15

Складено за даними The world Leasing Year Books 1988 – 1998, Euromoney Publications (Щорічні довідники з лізингу 1988 – 1998 рр.).

У 1990 р. в цих країнах було укладено лізингових контрактів на 22 млрд. дол., а в 1996 р. – вже на 63 млрд. дол. [1]

Основний обсяг лізингових операцій сконцентровано в Північній Америці, Азії і Європі, на частку яких у 1997 р. припадало 93,5% усього обсягу лізингового ринку. Частка США – майже 40% світового лізингу та понад 95% усього північноамериканського лізингу. Європа в другій половині 90-х рр. втратила друге місце в світі за обсягом лізингових операцій і була витіснена Азією. Найбільший обсяг лізингових операцій в Азії здійснює Японія. Дуже динамічно розвивається лізинг у Південній Кореї, яка вийшла на п'яте місце в світовій класифікації за обсягом лізингових операцій. Крім Японії та Південної Кореї значний обсяг лізингових операцій здійснюють такі країни як Гонконг, Індонезія і Китай.

У Європі пік активності в лізинговій діяльності припав на період з середини 80-х до початку 90-х рр. Обсяги лізингових операцій в цей період збільшились в 5 раз і досягли майже 120 млрд. дол.

Далі наступив спад, але зараз у Європі знову намітився ріст обсягів лізингових операцій. Сумарно інвестиції, здійснювані в середині 90-х рр. через лізинг в країнах Східної Європи, перевищили 5 млрд. дол. Найбільший ріст відмічено в Угорщині та Чехії, де на частку лізингу в загальній структурі інвестицій він становив приблизно 15% [1].

Достатньо динамічно в 90-ті рр. лізинг розвивався в країнах Південної Америки. Найліпші показники серед країн цього континенту були в Бразилії (10,4 млрд. дол), Колумбії (2,9 млрд. дол.) і Чилі (1,3 млрд. дол.) [1].

Показники африканських країн поліпшились незначно і до середини 90-х рр. загальний обсяг лізингових операцій досяг приблизно 5,5 млрд. дол. за рік.

Найбільші обсяги лізингових операцій сконцентровано серед 5-ти країн-лідерів, дані про які наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Обсяги лізингових операцій в країнах-лідерах (млрд. дол. США)

Країна	1989 р.	1990 р.	1991 р.	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.
США	122,4	120,3	123,9	120,3	125,0	140,2	160,7	168,9
Японія	53,9	61,6	64,4	62,8	59,9	73,7	72,0	71,4
Німеччина	18,3	21,5	25,1	31,7	26,5	28,3	33,8	33,3
Великобританія	20,3	21,8	22,4	12,3	12,8	13,4	15,8	23,8
Південна Корея	3,1	6,8	9,5	8,4	9,1	13,2	18,5	16,3

Складено за даними The world Leasing Year Books 1988–1998, Euromoney Publications (Щорічні довідники з лізингу 1988 – 1998 pp.).

Як засвідчує світова практика, обсяги лізингових операцій мають високу ступінь залежності від пільг, пов'язаних із бухгалтерським обліком і податковими відрахуваннями. Отже, у середині 90-х рр. у ряді розвинутих країн було відмінено частину вищезазначених пільг, що зразу ж відбулося на обсягах лізингових операцій. У Франції вони знизились в 1,5 раза, Італії – в 1,2 раза, Іспанії – в 2,3 раза. [1] У той же час міжнародні фінансові організації надали допомогу для введення спеціальних державних програм і пільг, в результаті чого сформувано стійкий лізинговий ринок у ряді країн, де вони були введені. Так, обсяги лізингових операцій зросли в Південній Кореї у 3,7 раза, Бразилії – 4,2 раза, Індонезії – в 3,2 раза.[1]

Пільги в системі бухгалтерського обліку і податкового законодавства особливо ефективно можуть бути використані при міжнародному лізингу. Суть полягає в тому, що лізингоотримувач, зберігаючи право на пільгові норми амортизації і податкові пільги своєї країни, може одночасно використати можливості країни-лізингодавача. Іноді компанії розвинутих країн надають обладнання і технології через треті країни, які мають пільгові системи оподаткування щодо операцій лізингу.

Без сумніву, що міжнародні лізингові операції впливають на стан платіжного балансу країни, тому що лізингові платежі, які виплачують іноземним лізинговим компаніям, збільшують зовнішню заборгованість країни. Придбання майна або передача прав власності лізингоотримувачу після закінчення угоди є імпортом. Тому в ряді країн міжнародні лізингові операції стали об'єктом державного регулювання.

Особливу зацікавленість для української економічної науки має стан розвитку та практичного впровадження лізингу в країнах СНД і особливо в Росії. Це пояснюють тим, що ці країни починають лізингову діяльність приблизно в однакових умовах і для вирішення питань, пов'язаних з нею, повинні так чи інакше застосовувати схожі методи.

Становлення і розвиток лізингових відносин в Росії проходять в умовах відсутності власних інвестиційних ресурсів, за винятком тих ресурсів, які надають іноземні інвестори. Вартість таких ресурсів залежить від стану світових ринків капіталів (базових процентних ставок), політичних і комерційних ризиків, наявності страхового та гарантійного покриття. Ситуацію погіршує нестійке фінансове становище більшості російських підприємств. До цього слід додати загальну невпорядкованість законодавчої бази Росії, відсутність діючого закону про лізинг. Немає реального власника на засоби і предмети праці – основна негативна економічна передумова активного впровадження лізингу в Росії.

Отже, Росія, як і більшість країн СНД перебуває в зовсім інших умовах впровадження лізингу, як більшість країн світу майже 30 років тому, коли в них відбувалися кількісні та якісні процеси становлення лізингу.

Згідно з інформацією агентства Рослізинг, яке об'єднує близько 50 лізингових компаній, за останні роки спостерігають постійний ріст обсягів та кількості лізингових угод. Так, обсяг лізингових послуг в Росії у 1996 р. становив 670636,9 млн. руб., а в 1997 р. вже 2836500 млн. руб. [2] Частка лізингу від усього обсягу внутрішніх капітальних інвестицій в країні в 1996 р. становила менше 1%, а в 1997 р. – вже 2,8 – 3%.

На сучасному етапі розвитку лізингової діяльності на міжнародному ринку є багато компаній та організацій, які надають лізингові послуги. Їх можна розділити на такі основні групи:

1. Дочірні лізингові компанії банків та інших фінансових організацій, котрі є залежними від них. Ця група – найбагаточисельніша, на них припадає основний обсяг лізингових операцій. Вони володіють найкрупнішими коштами, тому що за ними стоять організації, які здатні оперативнo мобілізувати значні фінансові ресурси.

Найкрупніші компанії у цьому секторі ринку – це структури таких банків, як Дойче банк, Креді Ліоне, об'єднаний банк ЮБС – СБЦ Вартбург та ін.

2. Дочірні фірми та відділення промислових і торгових компаній. Вони виникли з метою поліпшення збуту обладнання у формі спеціалізованих компаній. Прикладами активної роботи таких структур є діяльність ІБМ ІКАМ Дженерал Електрик та ін. Річні обороти з лізингових операцій цих компаній – десятки мільярдів доларів.

3. Незалежні лізингодавачі найбагаточисельніші, але за обсягами лізингових операцій посідають скромне становище. Їх поділяють на фінансові та лізингові. Фінансові займаються переважно фінансовим лізингом, надають кредити, проводять операції з цінними паперами. Лізингові спеціалізуються на лізингу певних видів обладнання.

4. Інші лізингодавачі та фірми, які пов'язані з лізинговими операціями. Зараз у розвинутих країнах, як правило, відсутні обмеження з юридичного статусу лізингодавачів. У деяких країнах, наприклад у Росії, передбачено ліцензування цього виду діяльності. Щоб отримати ліцензію, фірми повинні мати певну частку лізингових операцій в загальному обсязі господарської діяльності. У більшості країн лізингом можуть займатися будь-які юридичні та фізичні особи, а також державні організації, які мають для цього фінансові ресурси, наприклад страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні банки тощо.

5. Лізингові асоціації і клуби. Їх роль полягає у наданні методичної допомоги лізингодавачам. Їх організують за різними принципами:

- географічному;
- асоціативному: асоціації, утворенні переважно найбільшими лізинговими компаніями розвинутих країн, наприклад Інтерліз;
- клубному: клуби, які об'єднують компанії, що займаються лізингом певного виду обладнання, наприклад Європейська асоціація з торгівлі та лізингу обчислювальної техніки.

Аналізуючи досвід лізингової діяльності зарубіжних країн можна зробити висновок, що стан лізингу залежить від наявності в країні законодавчої бази, яка регулює цей вид діяльності. Вона повинна бути сформована в таких основних аспектах.

Юридичний аспект. Це означає, що права та обов'язки кожного з учасників лізингової операції повинні бути чітко визначені. Має бути розроблений механізм чіткого виконання юридичних процедур укладення договорів і їх виконання.

Податково-обліковий аспект. Податкове та фінансове законодавство стосовно лізингових взаємовідносин відрізняють залежно від країн, в яких здійснюють цю діяльність. При з'ясуванні сторони-учасника договору, яка повинна проводити основний облік та амортизацію майна, визначальним є критерій права: право власності чи користування ставлять на перше місце.

У ряді країн лізингодавача розглядають як власника майна з точки зору обліку та сплати податків. При цьому лізингові платежі (основна сума та проценти) повинні розглядати як дохід і проводити амортизацію майна через баланс лізингодавача. Як правило, застосовують прискорену амортизацію. Саме можливість здійснення амортизації є достатньою перевагою для лізингових компаній. Лізингоотримувач має право виключати лізингові платежі з бази оподаткування, тобто він має право розглядати їх як витрати.

Оскільки в лізингові платежі входить вартість обладнання, то це дає можливість лізингоотримувачу здійснити амортизацію майна протягом часу, що дорівнює терміну лізингового договору, а це, як правило, менше терміну фізичного зносу майна.

Здійснений огляд історичного розвитку та сучасного стану лізингової діяльності в країнах з різним ступенем економічного розвитку, соціальним, політичним становищем, географічним розташуванням країн і менталітетом народів, спонукає до висновку, що вибір тактики та стратегії впровадження лізингу є нелегкою і відповідальною справою.

На запитання про те, чи впроваджувати в Україні лізинг як вид підприємницької діяльності можна дати лише стверджувальну відповідь. Інша річ, які методи та форми необхідно для цього застосувати. Тому необхідно проаналізувати ситуацію за станом справ у розвитку цього виду підприємницької діяльності.

Частка лізингу в 1996 р. становила 2,2%, в 1997 р. – 3,3%, а за попередніми оцінками експертів у 1998 р. має становити 5,5% від загального обсягу інвестицій.

Аналіз даних табл. 1 дозволяє зробити висновок, що стан ринку лізингу в Україні може бути віднесений до рівня країн з середніми доходами (згідно з даними 1998 р.), а за станом на 1996 р. – до рівня країн з низькими доходами. Якщо врахувати, що відтворення основного капіталу у виробничій сфері в Україні має негативне значення і загальну потребу на інвестиції (попит на одні лише іноземні інвестиції за даними Мінекономіки становить 40–50 млрд. дол.), а в 1996 р. обсяг капіталовкладень становив 10,4 млрд. грн., можна оцінити актуальність цієї проблеми в економіці України. До цього необхідно додати той факт, що більшість підприємств України – збиткові й роль прибутку як джерела інвестицій зменшується. Звідси випливає, що роль лізингу як методу фінансування процесу структурної перебудови економіки та відтворення основного капіталу, враховуючи обмеженість внутрішніх джерел інвестування, роль іноземних інвестицій, у тому числі в формі міжнародного лізингу є суттєвою.

Ця обставина спонукає до пошуку країни-еталона, на досвід якої можна було б послатися при впровадженні лізингу в Україні. Очевидно, що критеріями відбору такої країни чи групи країн повинні бути:

- подібність економічних умов (рівень доходу, переважаюча форма власності, умови оподаткування);
- частка ринку лізингу в загальному обсязі інвестицій;
- подібність соціально-політичних умов;
- система права;
- географічне розташування.

Аналіз табл. 1 показує, що країни-еталона, досвід якої механічно можна було б застосувати в умовах України, немає. Мова може йти про досвід кількох держав з групи країн із середніми та низькими доходами. Серед групи латиноамериканських країн можна було б послатися на досвід Бразилії і Колумбії, азіатських країн – на досвід Китаю та Індонезії. Досвід Бразилії та Індонезії – цікавий з точки зору законодавства та застосування спеціальних державних програм і пільг, в результаті чого протягом останнього часу обсяги лізингу в цих країнах зросли відповідно у 4,2 раза та 3,2 раза. Досвід Китаю є цікавим з точки зору соціально-політичних умов, трансформації форм власності. Однак особливо привабливим для нас – досвід країн колишнього соціалістичного табору: Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини. Досвід політичної трансформації суспільства, переходу економіки до ринкової, їх співробітництва із високорозвинутими країнами і європейськими та світовими фінансовими і правовими структурами може бути особливо цінним для України.

Не можна й не брати до уваги стан і розвиток лізингової діяльності в Росії. У силу об'єктивних і суб'єктивних причин стан справ у цій галузі лізингової діяльності України та Росії буде мати впродовж теперішнього часу приблизно однакові параметри.

Всі вище названі критерії та оцінки стосуються тактичного підходу вирішення проблеми лізингу в Україні. Щодо його стратегії, то пошуки науковців, дії підприємців і державних органів мають бути спрямовані на запозичення досвіду та практичного впровадження лізингу у високорозвинутих країнах.

Література

1. "The World Leasing Year Books 1988 – 1998". Euromoney Publications.
2. Мировые экономические отношения. – 1988. – № 12. – С. 114 – 122.